

**Polskie Towarzystwo Historyczne
Oddział w Białymstoku**

**SŁOWNIK
BIOGRAFICZNY
BIAŁOSTOCKO-ŁOMŻYŃSKI**

Zeszyt 1

Białystok 2002

wał powołanie Światowego Związku Esperanta (Universala Esperanto – Asocio). W 1910 r. kolejny kongres zorganizowano w Waszyngtonie. Wziął w nim udział Zamenhof. Zaś w Białymstoku, jego rodzinnym mieście, także założono związek esperantystów skupiający około 70 sympatyków. Niestety trzy lata później już tego związku nie było.

Zamenhof w 1911 r. wziął udział w Międzynarodowym Kongresie Ras w Londynie, gdzie przedstawił wizję szczególnej roli dziejowej esperanto. Twierdził, że nienawiść między narodami zniknie dopiero wówczas, gdy ludzkość będzie miała wspólny język i łączącą ją religię (homaranizm). Niestety, jego idea nie zyskała pełnej aprobaty. Podczas 8 Światowego Kongresu w Krakowie w 1912 r. Zamenhof publicznie rezygnował z pełnienia oficjalnych funkcji w ruchu esperanckim. Odmówił też przystąpienia do Żydowskiej Ligi Esperantystów (1913). Na świecie ukazywało się w tym czasie już około dwudziestu czasopism esperanckich, w tym dla ociemniałych, katolickie, socjalistyczne i in.

Już za życia Ludwika jego imieniem zaczęto nazywać różne obiekty, przykładowo plac w mieście Terrasa, ulicę w Sabadell w Hiszpanii (1912). W 1913 r. wysunięto kandydaturę Zamenhofa do Nagrody Nobla, w rok później odsłonięto pierwszy pomnik twórcy esperanto w uzdrowisku Franzbad (obecnie Frantiskovy Lazne w Czechach). Wybuch I wojny światowej przerwał podróż rodziny Zamenhofów na kongres esperanta w Paryżu. W 1915 r. w Szwajcarii i Wielkiej Brytanii ukazał się artykuł Ludwika w formie listu do polityków („Po wielkiej wojnie”), wzywający do pokoju i tworzenia świata wolnego od konfliktów religijnych i narodowych. Wizjonersko ostrzegł w nim przed kolejną wojną. Zamenhof rzekł się wszelkich należnych mu praw, oddając esperanto na użytek całej ludzkości.

Ludwik Zamenhof zmarł 14 IV 1917 r. w Warszawie. Pochowano go na cmentarzu żydowskim przy ul. Okopowej (dawna Gęsia).

Corocznie w rocznicę urodzin Ludwika, czyli 15 grudnia, obchodzony jest Dzień Zamenhofa. W 1997 r. 54 krajach świata były 1044 przedmioty i miejsca nazwane imieniem Ludwika Zamenhofa lub „esperanto”. Najwięcej w Brazylii – 160, we Francji – 130, w Polsce – 107. Pomiędzy orbitami Marsa i Jowisza krążą asteroidy o nazwie Zamenhof i Esperanto. W 1977 r. amerykańska sonda kosmiczna „Voyager” wyniosła w przestrzeń kosmiczną przesłanie do kosmitów z tekstem w 9 językach, w tym po esperancku.

W 2000 r. Ludwik przez czytelników „Gazety Wyborczej” został wybrany Białostoczanie XX w., a czytelnicy „Gazety Współczesnej” ustanowili go Podlasianinem XX w.

Źródła

Archiwum Państwowe w Białymstoku (APB), Akta Stanu Cywilnego Okręgu Bózniczego w Białymstoku (OB Białystok), sygn. 22, 35, 39, 42, 66; Państwowe Archiwum Historii Białorusi w Grodnie, sygn. 1/7/1826, 1/34/94, k. 3–4; *Pamiętna książka grodnenskiej guberni na 1866 god*, Grodno 1866, s. 48–49; *Pamiętna książka grodnenskiej guberni na 1871 god*, Grodno 1871, s. 57–58;

Ważniejsze publikacje

Homo sum [pseudonim L. Zamenhofa], *O Gillelizme*, Petersburg 1901; L. Zamenhof, *Pri la Homaranismo*, Ruslanda esperantisto, 1906, nr 5, s. 102–106; *Evrejskaja Enciklopedija*, S.-Peterburg, b.r.w., t. VII, kol. 665–666, t. XII, kol. 632; Z. Wajnsztejn, *Największym Białegostoku*, „Reflektor”, nr 29, 29 VIII 1931, s. 3 – przedruk z „Polskiej Wolności”, nr 33 z 1931 r.; *Leteroj de L. L. Zamenhof*, t. I, Paryż 1948; J. Muszyński, *Zarys historii języków międzynarodowych a język esperanto*, Łódź 1948; E. Privat, *Życie dra Zamenhofa twórcy międzynarodowego języka esperanto*, tłum. J. Pióro, Poznań 1957 (pierwsze wydanie za granicą w 1920 r.); M. Ziółkowska, *Doktor Esperanto*, Warszawa 1959; M. Boulton, *Creator of Esperanto*, 1959; I. Lapennae, *Podstawowe fakty o języku międzynarodowym (esperanto)*, Wrocław 1965; R. Kraśko, *Ludwik Zamenhof – twórca esperanto*, *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. 3, 1972, s. 121–147; T. Wiśniewski, *Ludwik Zamenhof*, Białystok 1987; „Cryfita”, nr 19, 1999 – numer poświęcony Zamenhofowi; *Białostoczanie XX wieku. Wielki plebiscyt Gazety Wyborczej, Radia Białystok i Telewizji Białystok*, Białystok 2000; Z. Romaniuk, *Żydzi Białostoccy do 1915 r.*, *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, Białystok 2001, s. 167–168; Z. Banet-Fornalowa, *La familio Zamenhof*, *Originala biografio studo*, Postpar, G. Silber, *La Chaux-de-Fonds: Kooperativo de Literatura Foiro*, 2001; J. Trynkowski, *Gimnazjum. Z dziejów Gimnazjum Białostockiego (1777) 1802–1915*, Białystok 2002, s. 311–313; J. Kędziński, *Zamenhof Ludwik*, *Encyklopedia sławnych Polaków*, Poznań 2002, s. 415–416; Z. Romaniuk, *Ludwik Zamenhof – nieznanne szczegóły białostockiego życiorysu*, „*Studia Podlaskie*”, 2003 (w druku).

Zbigniew Romaniuk

STANISŁAW ZYBAŁA (1924–2002) – więzień hitlerowskiego obozu koncentracyjnego na Majdanku, uczestnik ruchu oporu, działacz społeczny

Ur. 23 III 1924 r. w miejscowości Zaburze w powiecie zamojskim. Rodzice Jan i Katarzyna z Jabłońskich, byli właścicielami małego gospodarstwa rolnego. Pochodził z rodziny wielodzietnej, miał dwóch braci, Władysława i Jana oraz siostrę Anielę.

W 1931 r. rozpoczął naukę w Szkole Powszechnej w Zaburzu, dalszy etap edukacji przerwał wybuch II wojny światowej.

Pierwsze kontakty konspiracyjne nawiązał w lecie 1940 r., a w październiku 1941 r. złożył przysięgę Batalionów Chłopskich i otrzymał pseudonim „Kurka”, zmieniony później na „Pilot”. Został łącznikiem oraz kolporterem prasy podziemnej. Był żołnierzem placówki Zaburze w obwodzie Zamość w IV Okręgu Lublin i jednocześnie najmłodszym uczestnikiem ruchu oporu, któremu powierzono odpowiedzialne zadania doraźne oraz funkcje w określonej strukturze tajnej organizacji.

20 XI 1942 r. został aresztowany przez Niemców. Trafił do obozu przejściowego w miejscowości Zwierzyniec, a następnie do obozu koncentracyjnego na Majdanku w Lublinie. 23 XI 1942 r. rozpoczęło się jego życie obozowe, na trwałe zapisane w pamięci, ponure, pozbawione praw i godności, wszelkiej opieki, o głodzie i chłodzie.

Został uwięziony na pierwszym polu, w drewnianym baraku, otrzymał numer 6378 oraz czerwony trójkąt z literą P, skierowany do dołu, co oznaczało, że więzień był Polakiem osadzonym z powodów politycznych. Ciężko pracował fizycznie. Straszliwe warunki doprowadziły do epidemii chorób dziesiątkujących więźniów. 20 XII 1942 r. trafił do prowizorycznego szpitala – rewiru z rozpoznaniem tyfusu plamistego, a w noc sylwestrową 1942/43 został zabrany przez SS-manów do „dziewiątki”, baraku, z którego nikt nie wracał żywy. Jednak przeżył, był świadkiem egzekucji, widział śmierć swoich kolegów, sam wielokrotnie był wycieńczony i zmęczony. Obóz opuścił 6 II 1943 r. Szczęśliwie wrócił do domu rodzinnego, gdzie został poddany troskliwej opiece lekarskiej, dzięki czemu dość szybko powrócił do zdrowia.

Od połowy 1943 r. kontynuował działalność konspiracyjną. Pełnił funkcję komendanta gminnego Ludowej Straży Bezpieczeństwa. Uczestniczył w szkoleniach wojskowych i brał udział w akcjach specjalnej grupy wypadowej na terenie gminy Radecznica. W 1944 r. został mianowany na stopień plutonowego. Natomiast w 1971 roku otrzymał Krzyż Partyzancki.

Po wojnie podjął dalszą naukę. Uczęszczał do liceum w Zamościu, a świadectwo dojrzałości uzyskał w Państwowym Liceum Spółdzielczym w Świdnicy w czerwcu 1949 r. Następnie rozpoczął studia na Wydziale Planowania Przemysłu Wyższej Szkoły Ekonomicznej we Wrocławiu. W 1953 r. rozpoczął pracę zawodową, zgodnie z nakazem pracy, co wiązało się z zamieszkaniem w Białymstoku. W trakcie pracy rozpoczął studia II stopnia na Wyższej Szkole Ekonomicznej w Łodzi i uzyskał tytuł magistra ekonomii w czerwcu 1959 r. W latach 1953–1955 był zatrudniony w Białostockich Zakładach Przemysłu Pasmanteryjnego, a następnie w Białostockich Zakładach Przemysłu Bawełnianego „Fasty”, gdzie przepracował 4 lata. Po październiku 1956 roku zaangażował się do działalności w samorządzie robotniczym. Brał udział w konferencji konsultacyjnej w Łodzi, organizował i stanął na czele pierwszej w województwie Rady Robotniczej, utworzonej w „Fastach”, był członkiem Wojewódzkiej Komisji Doradczej w Białymstoku, która pomagała w organizowaniu samorządów oraz propagowała w prasie ich idee. Następnie pracował jako: starszy planista w Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego (do X 1961 r.), dyrektor Białostockiego Przedsiębiorstwa Obrotu Surowcami Włókienniczymi i Skórzanymi, a od 1968 r. Białostockich Zakładów Roszarniczych „Lena” (do likwidacji w październiku 1969 r.), zastępca dyrektora ds. ekonomicznych w Fabryce Przyrządów i Uchwytów Kombinatu „Ponar-Biał” (do 1973 r.). W latach 1975–1977 pracował dodatkowo jako nauczyciel ekonomii w Zespole Szkół Ekonomicznych w Białymstoku.

W 1975 r. spisał swoje wspomnienia z pobytu w hitlerowskim obozie koncentracyjnym na Majdanku, a ich opracowanie poprzedził szczegółowymi pracami badawczymi. Praca zatytułowana „Piekło na ziemi” otrzymało wyróżnienie I stopnia na konkursie pamiętników, organizowanym przez Państwowe Muzeum na Majdanku. Ostatnim Jego miejscem pracy zawodowej było Białostockie

Przedsiębiorstwo Nasiennie „Centrala Nasienna”, skąd przeszedł na emeryturę 1 VII 1979 r. ze względu na stan zdrowia.

W grudniu 1979 r. przystąpił do organizowania ognia terenowego Towarzystwa Opieki nad Majdankiem. Samodzielne Koło zostało powołane 20 II 1980 r., a na zebraniu założycielskim został wybrany prezesem. Działalność statutową rozpoczął od podstaw, w trudnym i burzliwym czasie, jaki niósł stan wojenny. Stawiał na nowe pokolenie, aby pamięć o martyrologii nie zaginęła. W 1982 r. otrzymał Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. W latach osiemdziesiątych współpracował ze Stowarzyszeniem im. Maksymiliana Kolbego z Freiburga (Niemcy), koordynując rozdysponowanie darów tej organizacji dla byłych więźniów hitlerowskich obozów koncentracyjnych w ówczesnym woj. białostockim. W tym czasie organizował sesje popularnonaukowe i naukowe, konkursy historyczno-literackie, współuczestniczył w spotkaniach z młodzieżą oraz wydał pierwszą książkę pt. *Golgota naszych czasów*. Jako ekonomista potrafił zapewnić Stowarzyszeniu płynność finansową, efektywnie współpracując ze sponsorami. W uznaniu zasług 25 I 1989 roku Zarząd Główny Towarzystwa podniósł samodzielne Koło do rangi Oddziału. Zybala był współautorem książek: *Walka i martyrologia narodowa w latach 1939–1945*, *W pamięci moich najbliższych* oraz *Drogi do niepodległej Polski*, wydanej już po Jego śmierci. Cały czas, o ile zaistniały takie potrzeby, udzielał pomocy merytorycznej byłym więźniom i ich rodzinom.

15 IV 1992 roku założył, został głównym fundatorem i prezesem prywatnej Fundacji Pamięci Majdanka „Golgota” w Białymstoku, której podstawowym celem jest pielęgnowanie pamięci o martyrologii poprzez współpracę z Towarzystwem Opieki nad Majdankiem. W sierpniu 1993 r. został mianowany na stopień sierżanta, natomiast po styczniu 2000 r. awansowany został na stopień podporucznika.

W latach dziewięćdziesiątych działalność Towarzystwa opierał, jak sam podkreślał, na dwóch nierozłącznych nurtach: martyrologicznym, opartym na założeniach statutowych oraz historyczno-patriotycznym, wynikającym z doświadczeń narodowych. Ostatnio nawet wykraczał poza ramy statutowej działalności, pracując przy tematyce totalitaryzmów oraz dwudziestolecia międzywojennego. 17 IX 2001 r., podczas uroczystości „Dni Majdanka” w Lublinie, odznaczony został Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

W grudniu 2001 stan jego zdrowia uległ pogorszeniu. Zmarł 17 I 2002 r. w Białymstoku. Pochowany został na Cmentarzu Miejskim przy ul. Wysockiego w mieście, w którym spędził 49 lat życia.

12 X 1952 r. wstąpił w związek małżeński, z którego urodziło się dwoje dzieci: córka Jolanta Anna oraz syn Robert Marek.

Stanisław Zybala, *Piekło na ziemi*, wspomnienia z pobytu w obozie koncentracyjnym na Majdanku, dotychczas nie wydane; Stanisław Zybala, *Majdanek – Golgota naszych czasów*, w: pr. zbior. *Walka i martyrologia narodowa w latach 1939–1945*, wyd. Vipart, Nadarzyn 1997; Marek Kietliński, *Październik 1956 r. w Białymstoku*, w: „Białostocczyzna” 4/56/1999, Białostockie Towarzystwo Naukowe,

Białystok 1999; Stanisław Zybała, wywiad dotyczący pracy w „Fastach”, w: pr. zbior. *Podlaskie Losy II – 1944–1989*, wyd. Benkowski, Białystok 2001; *Słownik biograficzny żołnierzy Batalionów Chłopskich – IV Okręg Lublin*, Stowarzyszenie byłych Żołnierzy BCh, Lublin 1998; Jan Grygiel, *Związek Walki Zbrojnej – Armia Krajowa w obwodzie zamojskim 1939–1944*, PWN, Warszawa 1985.

Prywatnie dokumenty związane z nauką i pracą zawodową; Niektóre akta białostockiego Oddziału Towarzystwa Opieki nad Majdankiem; Stanisław Zybała, *Relacja 1980*; Stanisław Zybała, *Powstanie i zarys działalności Oddziału Towarzystwa Opieki nad Majdankiem w Białymstoku w latach 1980–1990*.

Wycinki prasowe z gazet regionalnych, zgromadzone w aktach rodziny; Relacje członków rodziny Stanisława Zybały.

Dariusz Kloza

Instrukcja „Słownika biograficznego białostocko-łomżyńskiego”

1. Słownik będzie zawierał biogramy osób związanych swoim życiem i działalnością z Białostockiem i Łomżyńskiem.
2. W słowniku będą biogramy wyłącznie osób nieżyjących.
3. Słownik planowany jest jako wydawnictwo ciągłe. Poszczególne tomy będą wydawane w systemie holenderskim (tj. każdy od A do Z).
4. Objętość biogramu powinna wynosić 2–3 strony znormalizowanego maszynopisu (1800 znaków na stronie), a w przypadku osób wybitnie zasłużonych do 5 stron. Objętość biogramu może być zwiększona po konsultacji z redakcją.
5. W miarę możliwości poszczególne biogramy będą ilustrowane fotografiami bądź portretami.
6. Tekst biogramu powinien składać się z trzech części: hasła, właściwego życiorysu i dokumentacji (bibliografii).
7. Hasło powinno zawierać: nazwisko (w przypadku kobiet także nazwisko panieńskie), imię (imiona), herb, pseudonimy, przybrane nazwiska, w nawiasie daty ramowe (roczne) życia, określenie zawodu lub charakteru działalności.
 - a) Życiorysy kobiet zamężnych powinny być umieszczone pod nazwiskiem, pod którym były najbardziej znane.
 - b) W przypadku nazwisk obcojęzycznych, jako pierwsza podawana jest wersja spolszczona.
 - c) W przypadku kilku imion, o ile imię używane nie jest pierwszym – podajemy je drukiem rozstrzelonym.
 - d) Określenie stanowiska, zawodu lub charakteru działalności powinno być zwięzłe np. poseł na sejm, wojskowy, historyk (nie wyliczamy wszystkich kolejnych stanowisk i godności).
8. Właściwy życiorys powinien zawierać:
 - a) Datę dzienną i miejsce urodzenia (gdy jest mało znane należy uściślić położenie geograficzne).
 - b) Imię ojca i jego stanowisko (zawód) oraz imię i nazwisko panieńskie matki (ewentualnie też zawód).
 - c) Wzmiankę o rodzeństwie, zwłaszcza jeśli były to osoby znane.
 - d) Informacje o wykształceniu.
 - e) Opis działalności zawodowej i społecznej ze szczególnym podkreśleniem działalności na interesującym nas obszarze.
 - f) Ewentualne oceny działalności, zwłaszcza w przypadku utrzymywania się kontrowersji wobec danej osoby.
 - g) Uzyskane nagrody, tytuły, odznaczenia, wykaz ważniejszych dzieł.